

EDYTA WOLTER

Katedra Pedagogiki Społecznej i Pedagogiki Pracy
Wydział Nauk Pedagogicznych UKSW, Warszawa

WYCHOWANIE EKOLOGICZNE DZIECI NA ŁAMACH „MŁODEGO PRZYJACIELA ZWIERZĄT I KÓŁKA PRZYRODNICZEGO” W DRUGIEJ RZECZYPOSPOLITEJ

Celem artykułu jest wyjaśnienie, jak realizowano proces kształtowania postaw ekologicznych dzieci w okresie Drugiej Rzeczypospolitej, na przykładzie miesięcznika „Młody Przyjaciel Zwierząt”, przeznaczonego dla uczniów szkół powszechnych, którego tytuł (wiosną 1939) roku rozszerzono na „Młody Przyjaciel Zwierząt i Kółko Przyrodnicze”. W artykule przyjęto strukturę problemową oraz zastosowano kryterium chronologiczne, które obejmuje cezurę: 1937-1939. Podstawę badań stanowią źródła drukowane: Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego za lata 1937-1939 oraz periodyk „Młody Przyjaciel Zwierząt i Kółko Przyrodnicze” (1937-1939).

Badany miesięcznik¹, wydawany przez Towarzystwo Przyrodnicze im. Stanisława Staszica w Łodzi, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zaleciło z kwalifikacją czasopisma do bibliotek uczniowskich (Nr II PR – 16895/38)². Osobną informację (z 27 maja 1939 r.) o zatwierdzeniu do bibliotek uczniowskich tego periodyku umieszczono również na wewnętrznej stronie okładki miesięcznika w czerwcu 1939 roku³. Redaktorem był Edward M. Potęga, komitet redakcyjny tworzył Zarząd Towarzystwa Przyrodniczego im. Stanisława Staszica⁴.

Towarzystwo Przyrodnicze im. Stanisława Staszica w Łodzi⁵ miało za zadanie ochronę przyrody, zbliżenie człowieka do środowiska naturalnego. Zadanie

¹ Periodyk publikowano raz w miesiącu (z wyjątkiem lipca, sierpnia i września) przez dwa lata: od listopada 1937 roku (rocznik 1) do czerwca 1939 roku (rocznik 3).

² Por. *Komunikat o wydawnictwach. A. 8. Czasopisma do bibliotek uczniowskich*, Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Warszawa 1939, nr 5 (z 18 lipca 1939 r.), poz. 340, s. 342.

³ Por. *Młody Przyjaciel Przyrody i Kółko Przyrodnicze* 3(1939)6 (czerwiec 1939), wewnętrzna strona okładki.

⁴ Adres redakcji: Miejskie Muzeum Przyrodnicze, Park Sienkiewicza w Łodzi.

⁵ Z inicjatywy Towarzystwa Przyrodniczego im. Stanisława Staszica w Łodzi ukazywały się w sprzedaży żetony (w cenie 25 groszy), przeznaczone dla miłośników przyrody, członków kółek przyrodniczych. Natomiast dla członków zarządów kółek przyrodniczych wydano żetony oksydowane (w cenie 50 groszy). Dochód ze sprzedaży przeznaczono na dokarmianie zwierząt. Por. *Uwaga, Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)4 (kwiecień 1938), s. 56.

to spełniał omawiany periodyk – adresowany do dzieci w celu uświadomienia im ponadmaterialnej wartości przyrody, ochraniającej natury od zagłady⁶. Należy podkreślić, że redaktorzy miesięcznika zwrócili się do swoich młodych czytelników z prośbą o opiekę nad zwierzętami oraz przysyłanie fotografii przyrody, ciekawych opisów i zdarzeń z życia zwierząt, notatek (z prowadzonych obserwacji przyrodniczych), artykułów i listów⁷. Zachęcano dzieci do rysowania sylwetek ptaków⁸. Apelowano o organizowanie Kółek Przyjaciół Zwierząt⁹, Kółek Młodych Przyjaciół Zwierząt¹⁰. Uzasadniano, że świat zwierząt stanowi najpiękniejsze zjawisko w otaczającej dzieci przyrodzie i dlatego należy je poznać, pokochać, otoczyć troskliwą opieką¹¹.

1. ARTYKUŁY I OPOWIADANIA DLA DZIECI

Na łamach miesięcznika systematycznie publikowano interesujące artykuły dla dzieci, m.in. o św. Franciszku, który stał się osobowym wzorem miłośnika zwierząt i czynnych postaw ekologicznych, które dzieci powinny naśladować¹², o roślinach owadożernych¹³, gąsienicach¹⁴, gatunkach motyli, które należy ochraniać¹⁵, a także o nietoperzach, które są bardzo pożyteczne, ponieważ łowią muchy, ćmy, chrząszcze, szkodliwe owady¹⁶, o życiu pożytecznego kreta¹⁷ i innych zwierzętach¹⁸,

⁶ Por. Młody Przyjaciel Zwierząt 1(1937)2 (grudzień 1937), s. 18.

⁷ Por. *Komunikat*, Młody Przyjaciel Zwierząt 2(1938)5-6 (maj – czerwiec), s. 71.

⁸ Por. *Uczmy się rysować*, Młody Przyjaciel Zwierząt 2(1938)1 (styczeń 1938), s. 14. Por. *Uczmy się rysować*, Młody Przyjaciel Zwierząt 2(1938)2 (luty 1938), s. 29.

⁹ Por. Młody Przyjaciel Przyrody 2(1938)1 (styczeń 1938), s. 13; Młody Przyjaciel Zwierząt 2(1938)3 (marzec 1938), s. 44.

¹⁰ Por. *Od redakcji*, Młody Przyjaciel Zwierząt 2(1938)1 (styczeń 1938), s. 2.

¹¹ Por. *Kilka słów od Redakcji*, Młody Przyjaciel Zwierząt 1(1937)1 (listopad 1937), s. 2.

¹² Por. A. Geilke, *Święty Franciszek z Asyżu* Młody Przyjaciel Zwierząt 1(1937)1 (listopad 1937), s. 3; *Jak święty Franciszek oswoił turkawki* (na podstawie: *Kwiatki św. Franciszka z Asyżu*, tłum. L. Staff) Młody Przyjaciel Zwierząt 1(1937)2 (grudzień 1937), s. 26.

¹³ Por. *Rosiczka*, Młody Przyjaciel Zwierząt i Kółko Przyrodnicze 3(1939)4-5 (kwiecień – maj 1939), s. 45-47.

¹⁴ Por. E. Jarmulski, *Kalendarz hodowli gąsienic motyli*, Młody Przyjaciel Zwierząt i Kółko Przyrodnicze 3(1939)6 (czerwiec 1939), s. 57-68.

¹⁵ Por. K. Strawiński, *Niepylak Apollo-Parnassius L.*, Młody Przyjaciel Zwierząt 1(1937)1 (listopad 1937), s. 9.

¹⁶ Por. J. Maszewska-Knappe, *Nocny łowca*, Młody Przyjaciel Zwierząt 1(1937)1 (listopad 1937), s. 10-11.

¹⁷ Por. J. Sokołowski, *Kret*, Młody Przyjaciel Zwierząt 1(1937)2 (grudzień 1937), s. 22-23.

¹⁸ Por. *Pies i praszczur jego wilk*, Młody Przyjaciel Zwierząt 2(1938)7 (październik – listopad 1938), s. 88-90; H. G., *Archaeopteryx – praptak*, Młody Przyjaciel Zwierząt i Kółko Przyrodnicze 3(1939)2-3 (luty – marzec 1939), s. 30-31. Dobry przykład stanowi również artykuł edukacyjny, połączony z opowiadaniem dla dzieci o przygodzie autora (który podpisał się inicjałami: N. Z.) z tytułowym zwierzęciem (nawiązuje do twórczości Henryka Sienkiewicza). Por. N. Z., *Mufetka. Skunks (Mephitis). Śmierdziel amerykański*, Młody Przyjaciel Zwierząt i Kółko Przyrodnicze 3(1939)6 (czerwiec 1939), s. 49-56.

także o przyrodzie w krajach egzotycznych¹⁹. Napisano o życiu ptaków pożytecznych, takich jak myszołów włochaty, który jest przyjacielem rolnika i zasługuje na ochronę²⁰ oraz gila, krzyżodzioba, jemiołuszki²¹. Wyjaśniono dzieciom znaczenie światła dla życia flory i fauny, zjawiska meteorologiczno-światłne, takie jak: tęcza, wieńce wokół Słońca i Księżycy, światło zorzy polarnej, miraż²².

W czasopiśmie pisano również o zagranicznych obyczajach, takich jak np. wigilia dla ptaków w Norwegii, podczas której każdy – nawet najuboższy człowiek – w pobliżu swojego domu przygotowuje „sноп wigilijny” dla ptaków. Natomiast w Wielkiej Brytanii, w okresie Bożego Narodzenia, ludzie stroją obory w gałęzie świerkowe, obficie zaopatrują karmniki i żłoby zwierzęce w pokarm, a miejscowe Towarzystwo Ochrony Zwierząt rozprawdza ulotki przypominające ludziom o wigilii dla zwierząt. Podobny obyczaj panuje w Austrii, gdzie Wiedeńczycy w parku przybierają pokarmem (ziarnem zmieszonym z tłuszczem, owocami, orzechami) choinkę dla ptaków i wiewiórek. Organizatorom chodzi nie tylko o „stół wigilijny” dla zwierząt, ale również o zwrócenie uwagi na ważny problem ich dokarmiania zimą²³.

Poza tym, systematycznie publikowano opowiadania dla dzieci²⁴ o przyjazni ludzi i zwierząt²⁵, chorych zwierzętach²⁶, życiu ptaków²⁷, motyli²⁸, pszczoł²⁹, ryb³⁰,

¹⁹ Przykład stanowi ilustrowany artykuł edukacyjny dla dzieci o puszczy koralowej na rafach mórz południowych, z opisem ścian grot koralowych i życia w głębiach oceanu. Por. J. Paczoska, *W puszczy koralowej*, *Młody Przyjaciel Zwierząt i Kółko Przyrodnicze* 3(1939)4-5 (kwiecień – maj 1939), s. 41-42.

²⁰ Por. W. G., *Myszołów na polowaniu*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 1(1937)1 (listopad 1937), s. 7-8.

²¹ Por. *Przybysze z północy*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 1(1937)2 (grudzień 1937), s. 24-26.

²² Por. M. Łakomski, *Światło w przyrodzie*, *Młody Przyjaciel Zwierząt i Kółko Przyrodnicze* 3(1939)4-5 (kwiecień – maj 1939), s. 43-44.

²³ Por. J. Maszewska-Knappe, *Wigilia dla zwierząt za granicą*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 1(1937)2 (grudzień 1937), s. 19-21.

²⁴ Przykład stanowią opowiadania przyrodnicze pt. *Gołąb grzywacz buduje swoje gniazdo*, *Przygoda z jastrzębiem*, *Silniejsza niż strach*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)7 (październik – listopad 1938), s. 94-99; *Cytrynek*, *Młody Przyjaciel Zwierząt i Kółko Przyrodnicze* 3(1939)4-5 (kwiecień – maj 1939), s. 33-35.

²⁵ Por. Szara Sowa, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 1(1937)2 (grudzień 1937), s. 27-28; B. Dyakowski, *Wróbelek Jadzi*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)1 (styczeń 1938), s. 3-6; T. Szydłowska, *Urwis*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)1 (styczeń 1938), s. 8-10; A. P., *Jak zostałem przyjacielem zwierząt*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)5-6 (maj – czerwiec), s. 73-75.

²⁶ Por. P. S., *Kuropatwa*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 3(1939)1 (styczeń 1939), s. 8-9.

²⁷ Por. *Dudek*, *Młody Przyjaciel Zwierząt i Kółko Przyrodnicze* 3(1939)2-3 (luty-marzec 1939), s. 23-24; *Czapla*, tamże, s. 27-29.

²⁸ Por. J. Maszewska-Knappe, *Motyl*, *Młody Przyjaciel Zwierząt i Kółko Przyrodnicze* 3(1939)2-3 (luty – marzec 1939), s. 25-26.

²⁹ Por. T. Szydłowska, *W ulu*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 3(1939)1 (styczeń 1939), s. 5-7.

³⁰ Por. W. G., *Latające ryby*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 1(1937)1 (listopad 1937), s. 13; W. P., *Trzymonaw – jako łowca żółwi*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)2 (luty 1938), s. 25-26; W. P., *Szum elektryczny*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)4 (kwiecień 1938), s. 58-59.

bobrów³¹; zwierzętach leśnych³² i domowych³³; bakteriach³⁴; przyrodzie w naturalnym siedlisku łąki³⁵ i stawu³⁶, lasu³⁷, morza³⁸ oraz o wycieczce do ogrodu zoologicznego³⁹. Niektóre z opowiadań ilustrowano fotografiami⁴⁰.

2. OCHRONA GATUNKOWA ORAZ OPIEKA NAD ZWIERZĘTAMI

W miesięczniku napisano o zwierzętach rzadkich, które mogą wyginąć – takich jak np. żubr, tarpan (dziki koń), żbik, łoś, bóbr. W celu ochrania zwierząt, wymieniono zasady, których trzeba przestrzegać. Przede wszystkim ich nie straszyć, nie płoszyć, nie łapać dla zabawy, nie kaleczyć, nie niszczyć kryjówek, nie wybierać jaj z ptasich gniazd, nie zabierać młodych zwierzątek (pozostawionych chwilowo bez opieki), nie strzelać (tylko do zwierzyny łownej), nie urządzać zbiorów owadów. Podkreślono, że należy bronić niesłusznie prześladowane zwierzęta, takie jak np. kret, ropucha (wyławiająca owady), i starać się dobrze poznać ich wygląd, aby nauczyć się odróżniać od zwierząt niebezpiecznych zwierzęta podobne, ale nieszkodliwe (np. padalca od żmii zygzakowatej). Zwrócono się również z apelem do młodych czytelniczek miesięcznika (przyszłych kobiet), aby w przyszłości nie ulegały modzie na ubieranie się zimą w futra i noszenie innych ozdób pochodzących ze świata zwierzęcego⁴¹.

W celu zainspirowania zadumy – refleksji ekologicznej czytelników – w miesięczniku opublikowano tezę filozofa J. M. Arouet'a (Voltaire'a): „Każdy uczeń potrafi zdeptać chrząszcza, lecz zespół wszystkich uczonych na świecie nie potrafi stworzyć ani jednego chrząszcza”⁴².

W 1938 roku na łamach miesięcznika wyjaśniono czytelnikom, że w celu ochrony zagrożonych okazów przyrody należy objąć je ochroną, tworzyć parki

³¹ Por. *Co Szara Sowa opowiada o swych mądrych bobrach*, Młody Przyjaciel Zwierząt 2(1938)7 (listopad – grudzień 1938), s. 91-92.

³² Por. *Sarny*, Młody Przyjaciel Zwierząt 2(1938)3 (marzec 1938), s. 39.

³³ Por. S. Fejerowa (podane według Brehma), *Kot domowy*, Młody Przyjaciel Zwierząt 2(1938)2 (luty 1938), s. 21-22; I. P., *Wrogowie, Biedny koń!*, Młody Przyjaciel Zwierząt 2(1938)3 (marzec 1938), s. 43-44; *Psi zaprzęg*, Młody Przyjaciel Zwierząt i Kółko Przyrodnicze 3(1939)2-3 (luty-marzec 1939), s. 19-22.

³⁴ Por. *Katar*, Młody Przyjaciel Zwierząt i Kółko Przyrodnicze 3(1939)4-5 (kwiecień – maj 1939), s. 37-40.

³⁵ Por. A. Geilke, *Na łące*, Młody Przyjaciel Przyrody 2(1938)5-6 (maj – czerwiec), s. 72.

³⁶ Por. *Nad stawami*, Młody Przyjaciel Zwierząt 2(1938)7 (październik – listopad 1938), s. 93.

³⁷ Por. E. Orzeszkowa, *Las w zimie*, Młody Przyjaciel Zwierząt 3(1939)1 (styczeń 1939), s. 9-10.

³⁸ Por. W. P., *Dziwy przyrody w morzu*, Młody Przyjaciel Zwierząt 3(1939)1 (styczeń 1939), s. 11.

³⁹ Por. L. Kramsztyk, *Foka*, Młody Przyjaciel Zwierząt 2(1938), 5-6 (maj – czerwiec), s. 70-71.

⁴⁰ Por. *Kącik dla najmłodszych. Przygoda małej myszki*, Młody Przyjaciel Zwierząt 2(1938)2 (luty 1938), s. 28; *Kijanki*, Młody Przyjaciel Zwierząt 2(1938)4 (kwiecień 1938), s. 52-55; *Mój sąsiad pan bociek*, Młody Przyjaciel Zwierząt 2(1938)7 (październik – listopad 1938), s. 96-97; *Żółw błotny*, Młody Przyjaciel Zwierząt 3(1939)1 (styczeń 1939), s. 3-5.

⁴¹ Por. Młody Przyjaciel Zwierząt 2(1938)5-6 (maj - czerwiec 1938), s. 67.

⁴² *Młodym przyjaciółom zwierząt ku rozwadze*, Młody Przyjaciel Zwierząt 2(1938)5-6 (maj – czerwiec 1938), s. 66.

narodowe i rezerваты przyrody, na obszarze których rośliny i zwierzęta są nietykalne⁴³.

Wiosną 1939 roku zamieszczono wykaz gatunków zwierząt, podlegających bezwzględnej ochronie: niedźwiedź brunatny (*Ursus arctos*, na całym obszarze kraju, oprócz województwa krakowskiego i stanisławowskiego), kozica (*Rupicapra rupicapra*), żbik (*Felis catus*), świstak (*Arctos marmota*), ślepiec (*Spalax polonicus*), koszatka żołądnica (*Heliomys quercina*), orzesznica (*Muscaridinus avellaniarius*), norka (*Putorius lutreola*), kret (*Talpa europaea*, poza szkółkami leśnymi, ogrodami i sadami), jeże (oba gatunki: *Erinaceus europaeus* i *Erinaceus rumanicus*), nietoperz (*Chiroptera*, wszystkie gatunki), ptaki drapieżne z wyjątkiem krogulca (*Accipiter nisus*) i gołębiarza (*Astur palumbarius*), bocian czarny (*Ciconia atra*), bocian biały (*Ciconia ciconia*), żuraw popielaty (*Gus cinerea*), kormoran (*Phalacrocorax carbo*), łabędź dziki (*Cygnus olor*), strepet (*Otis tetrax*), czapla (*Ardeidae*, na całym obszarze kraju z wyjątkiem gospodarstw rybnych na zamkniętych wodach), zimorodek (*Alcedo atthis*), pluszcz kordusek (*Cinclus cinclus*), żołą szczurek (*Merops apiaster*), słowiki (*Luscinia filomela* i *Luscinia cinerea*), żółw błotny (*Emys orbicularis*), jaszczurka zielona (*Lacerta viridis*), padalec (*Anguis fragilis*), wąż eskulapa (*Coluber longissimus*), jesiotr zachodni (*Acipenser sturio*), niepyłak apollo (*Parnasius apollo*)⁴⁴.

Należy dodać, że uwrażliwiano dzieci na trudne warunki życia zwierząt, zwłaszcza zimą. Zwracano się z prośbą o pomoc zwierzętom⁴⁵: ich dożywianie, budowanie karmników dla ptaków⁴⁶, zakładanie gniazd⁴⁷ oraz dbanie o psy uwieczione na łańcuchu⁴⁸ i bezdomne⁴⁹. Pisano o złym traktowaniu koni⁵⁰. Przekazywano czytelnikom różnorodne wskazówki praktyczne, m.in. dotyczące hodowania ryb w akwarium⁵¹, opieki nad ptakami⁵².

⁴³ Por. *Ochrona przyrody*, Młody Przyjaciel Zwierząt 2(1938)7 (październik – listopad 1938), s. 86.

⁴⁴ Por. *Ochrona gatunkowa zwierząt*, Młody Przyjaciel Zwierząt i Kółko Przyrodnicze 3(1939)2-3 (luty – marzec 1939), s. 17.

⁴⁵ Por. A. Geilke, *Człowiek a zwierzęta*, Młody Przyjaciel Zwierząt 3(1939)1 (styczeń 1939), s. 2-3.

⁴⁶ Por. H. Jarmolińska, *Pamiętajmy o ptaszkach*, Młody Przyjaciel Zwierząt 2(1938)1 (styczeń 1938), s. 11-12.

⁴⁷ Por. *Zakładamy sztuczne gniazda dla sikorki*, Młody Przyjaciel Zwierząt 2(1938)2 (luty 1938), s. 19-20.

⁴⁸ Por. A. Rothert, *O czym powinniśmy pomyśleć wobec zbliżającej się zimy*, Młody Przyjaciel Zwierząt 1(1937)1 (listopad 1937), s. 4-6.

⁴⁹ Por. *Opiekujcie się psami*, Młody Przyjaciel Zwierząt 2(1938)4 (kwiecień 1938), s. 60.

⁵⁰ Por. *Ludzka niewdzięczność*, Młody Przyjaciel Zwierząt 1(1937)1 (listopad 1937), s. 14.

⁵¹ Por. *Jak przezimować rybki w akwarium*, Młody Przyjaciel Zwierząt 2(1938)2 (luty 1938), s. 23-24.

⁵² Por. *Opiekujemy się ptakami*, Młody Przyjaciel Zwierząt 2(1938)3 (marzec 1938), s. 35-36.

3. PRZYRODA W TWÓRCZOŚCI POETYCKIEJ

W miesięczniku systematycznie publikowano utwory poetyckie, m.in. Heleny Bojarskiej pt. *Ptaszyna*⁵³, Antoniego Góreckiego pt. *Wróbel, komar i liszka* oraz *Wróble*⁵⁴, Stanisława Jachowicza pt. *Wiewióreczka i orzeszek*⁵⁵, Wincentego Korotyńskiego pt. *Jaskółeczka*⁵⁶, Ignacego Krasickiego pt. *Ptaszki w klatce*⁵⁷, *Lew i zwierzęta*, *Mysz i kot*⁵⁸, *Pan i pies*⁵⁹, a także Bronisławy Ostrowskiej pt. *Dzieci i żaby*, *Wiewiórki*⁶⁰ i *Kogut i kura*⁶¹, Wincentego Pola pt. *Sójka*⁶² i *Skowronek*⁶³, Lucjana Rydla pt. *W jesieni*⁶⁴, Władysława Syrokomli pt. *Nie goń motyla!*⁶⁵, Stanisława Zawiszy-Pietrzyckiego pt. *Siwek Stacha na wyciągu*⁶⁶, *Świat zwierzęcy a człowiek*⁶⁷. Publikowano również wiersze nieznanymi autorów⁶⁸.

4. KONKURSY DLA DZIECI

W miesięczniku ogłaszano konkursy na prace pisemne. Dotyczyły problematyki opieki nad zwierzętami⁶⁹, a także indywidualnych zainteresowań młodych czytelników. Należało je przygotować w formie wywiadu, felietonu, opowiadania, sprawozdania, noweli⁷⁰. Zachęcano dzieci również do pisania o przyrodzie w środowisku lokalnym⁷¹, obchodach „Święta Lasu” (kategoria kon-

⁵³ Młody Przyjaciół Zwierząt 2(1938)1 (styczeń 1938), s. 12.

⁵⁴ Młody Przyjaciół Zwierząt 2(1938)7 (październik – listopad 1938), s. 100.

⁵⁵ Młody Przyjaciół Zwierząt 3(1939)1 (styczeń 1939), s. 13.

⁵⁶ Młody Przyjaciół Zwierząt 2(1938)4 (kwiecień 1938), s. 57.

⁵⁷ Młody Przyjaciół Zwierząt 3(1939)1 (styczeń 1939), s. 10.

⁵⁸ Młody Przyjaciół Zwierząt 3(1939)1 (styczeń 1939), s. 13.

⁵⁹ Młody Przyjaciół Zwierząt i Kółko Przyrodnicze 3(1939)2-3 (luty – marzec 1939), s. 24.

⁶⁰ *Zwierzęta w poezji*, Młody Przyjaciół Zwierząt 1(1937)2 (grudzień 1937), s. 21.

⁶¹ Młody Przyjaciół Zwierząt 2(1938)2 (luty 1938), s. 20.

⁶² Młody Przyjaciół Zwierząt 1(1937)1 (listopad 1937), s. 12.

⁶³ Młody Przyjaciół Zwierząt 2(1938)4 (kwiecień 1938), s. 57.

⁶⁴ Młody przyjaciół Zwierząt 1(1937)1 (listopad 1937), s. 6.

⁶⁵ Młody Przyjaciół Zwierząt i Kółko Przyrodnicze 3(1939)2-3 (luty – marzec 1939), s. 26.

⁶⁶ Młody Przyjaciół Zwierząt 2(1938)7 (październik – listopad 1938), s. 99.

⁶⁷ Młody Przyjaciół Zwierząt 3(1939)1 (styczeń 1939), s. 12.

⁶⁸ *Kmiotek i wiewiórka*, *Jakie mamy zwierzęta*, Młody Przyjaciół Zwierząt 2(1938)3 (marzec 1938), s. 42.

⁶⁹ Por. *Konkurs „Mł. Prz. Zw.” Nr 2 „Jak będę opiekował się zwierzętami podczas pory zimowej?”*, Młody Przyjaciół Zwierząt 1(1937)2 (grudzień 1937), s. 32.

⁷⁰ Por. *Konkurs „Mł. Prz. Zw.” Nr 3 „Piszemy wszyscy artykuły, piszemy co nas interesuje i co chcielibyśmy zobaczyć w swej gazecie”*, Młody Przyjaciół Zwierząt 2(1938)2 (luty 1938), s. 18; *Konkurs „Mł. Prz. Zw.” Nr 4 „W kabalistycznej formule”*, Młody Przyjaciół Zwierząt 2(1938)3 (marzec 1938), s. 34.

⁷¹ Sformułowano następujące zadania: 1) Czy znacie kwiaty, które spotykamy wyłącznie opodal od większych miast lub często odwiedzanych miejsc wycieczkowych? Jak sobie tę okoliczność tłumaczycie? 2) Starajcie się dowiedzieć od osób starszych, mieszkających od szeregu lat w tym samym miejscu, czy dawniej spotykały w swej okolicy rośliny (kwiaty), które dziś znikły lub są bardzo rzadkie. (Używamy określenia „kwiaty” zamiast „rośliny”, ponieważ na ogół publiczność zwraca uwagę na rośliny uderzające wielkością i piękną barwą kwiatów). 3) Czy zauważyliście sami

kursowa pt. *Kochaj las i zwierzęta*⁷². Na łamach miesięcznika publikowano wykazy Kółek Ochrony Przyrody (działających w szkołach powszechnych), których członkowie prawidłowo rozwiązyli zadania konkursowe, dotyczące rysunków na znaczkach pocztowych⁷³.

5. KORESPONDENCJA Z DZIEĆMI

Ważną rolę na łamach czasopisma pełniła korespondencja z czytelnikami. Uczniowie szkół powszechnych przesyłali redakcji swoje opowiadania przyrodnicze⁷⁴ oraz wierszyki⁷⁵. Pisali o swojej przyjaźni ze zwierzętami⁷⁶, konieczności dokarmiania ptaków zimą⁷⁷, a także opiece nad zwierzętami⁷⁸ i znaczeniu miłości dzieci dla zwierząt⁷⁹. Napisano o działalności Kółka Przyrodniczego w Szkole Po-

między roślinami spotykanymi w pobliżu miejsca waszego zamieszkania takie, które widuje się rzadko i które wobec tego należałoby otoczyć szczególną opieką, aby nie zniknęły? 4) Obserwujcie w przeciągu miesiący wiosennych, jakie rośliny bywają masami sprzedawanymi na ulicach miasta, i zastanówcie się, do czego to prowadzi w ciągu kilku lat (pytanie powyższe dotyczy kwiatów ogrodowych). 5) Powiedzcie, jak – Waszym zdaniem – powinniście się zachować w stosunku do świata roślinnego. Czy mamy w zasadzie prawo zrywać kwiaty? Czy nimi zdobić mieszkanie? Czy istnieją kwiaty, które można zrywać bez obawy, że zaginą – i jakiego mianowicie rodzaju? Por. *Konkurs „Mł. Prz. Zw.” Nr 5*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)4 (kwiecień 1938), s. 51.

⁷² Por. *Konkurs „Mł. Prz. Zw. Nr 6”*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)4-5 (maj – czerwiec), s. 79.

⁷³ Por. *Rozwiązanie konkursu rysunków zwierząt na znaczkach pocztowych z zeszytu 1 „Mł. Prz. Zw.”*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 1(1937)2 (grudzień 1937), s. 31-32.

⁷⁴ Przykład stanowią następujące opowiadania napisane przez dzieci: Janiny Sadowskiej, *Myszka i Tomcio*; Juliusza Pawłowskiego, *Wieczór w lesie*; Ireny Pfeifferówny, *Kulik*; Janiny Rytlówny, *Lusia*. *Szympanś z ogrodu zoologicznego*; Andrzeja Karońskiego, *Nasza wycieczka*. Por. *Co pisze młodzież*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)4 (kwiecień 1938), s. 63. Dobry przykład stanowią także opowiadania: Izoldy Berg (uczennicy III klasy w Gimnazjum im. A. Rothert w Łodzi), *Przywiązanie psa*; Tity Dawidowicz (uczennicy IV klasy w Szkole Powszechnej przy Gimnazjum im. A. Rothert w Łodzi), *Mój kotek*. Por. *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)7 (październik – listopad 1938), s. 101. W 1939 roku w miesięczniku opublikowano opowiadanie Wiesława Grabskiego (ucznia II klasy w Gimnazjum im. Prezydenta G. Narutowicza w Łodzi), *Wywiad z zającem*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 3(1939)1 (styczeń 1939), s. 14-15. W 1939 roku w miesięczniku opublikowano również opowiadanie wspomnianych już uczennic szkoły powszechnej I. Pfeifferówny i A. Skrzypkowskiej pt. *Co zrobiłam dla zwierząt*, *Młody Przyjaciel Zwierząt i Kółko Przyrodnicze* 3(1939)2-3 (luty – marzec 1939), s. 32.

⁷⁵ Przykład stanowi wierszyk Ireny Gostyńskiej (uczennicy Szkoły Podstawowej im. Królowej Jadwigi w Ozorkowie), *Jaskółeczka*, *Młody Przyjaciel Przyrody* 2(1938)5-6 (maj – czerwiec), s. 83.

⁷⁶ Por. D. Stankiewicz, *Wierny Przyjaciel*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938), zeszyt 2 (luty 1938), s. 31.

⁷⁷ Por. J. Kadlerówna, *Co piszą dzieci*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 1(1937)1 (listopad 1937), s. 15.

⁷⁸ Por. J. Ciapałanka (uczennica kl. I Gimnazjum im. św. Kingi w Starym Sączu), *Jak należy opiekować się zwierzętami podczas zimy?*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)2 (luty 1938), s. 30.

⁷⁹ Por. G. Kuhnerówna, *W jaki sposób możemy pozyskać zwolenników dla idei opieki nad zwierzętami?*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)3 (marzec 1938), s. 47.

wszecnej w Włodzimierzu, do którego należeli uczniowie klas V, VI, VII – działali w sekcjach: ogrodników i opiekunów ogrodu szkolnego, hodowli królików, przyjaciół roślin, konstruktorów. Członkowie tego koła pogłębiali wiedzę przyrodniczą oraz ideę ochrony przyrody, hodowali rośliny i zwierzęta⁸⁰.

Redaktorzy miesięcznika odpowiadali na listy dzieci⁸¹, składali im na łamach pisma słowa uznania i podziękowania za współpracę⁸², opiekę nad zwierzętami⁸³, przesłane teksty⁸⁴ i wiersze⁸⁵, staranne opracowania zbiorowe oraz poprawne rozwiązania zagadek⁸⁶. Redakcja dziękowała dzieciom za przesłane odpowiedzi na zadania konkursowe⁸⁷ i ogłaszała drukiem nazwiska osób nagrodzonych za prawidłowe ich rozwiązanie⁸⁸. W tej rubryce miesięcznika opublikowano również protokoły z zebrań Kółka Małych Przyjaciółek Zwierząt, które działało w prywatnej Szkole Powszechnej Żeńskiej A. Rothert w Łodzi⁸⁹ oraz sprawozdanie z działalności Kółka Miłośników Przyrody w Gimnazjum im. S. Żeromskiego w Łodzi, które popularyzowało postawy przyjaźni wobec zwierząt⁹⁰.

6. POPULARYZACJA DZIEŁ Z ZAKRESU OCHRONY PRZYRODY

Wiosną 1939 roku (gdy rozszerzono tytuł miesięcznika) umieszczono spis publikacji Wydawnictwa Towarzystwa Przyrodniczego im. Stanisława Staszica w Łodzi. Wśród czterdziestu pięciu dzieł przyrodniczych są również książki poświęcone problematyce ochronie przyrody: Edwarda M. Potęgi, *Szkolne rezerwy i stacje doświadczalne jako nowe środki dydaktyczne*; Jana Sokołowskiego, *Ochro-*

⁸⁰ Por. Zarząd Kółka Przyrodniczego przy 7-io kl. Szkole Powszechnej „Tarbut” w Włodzimierzu, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)3 (marzec 1938), s. 47-48.

⁸¹ Por. *Odpowiedzi redakcji do numeru kwietniowego*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)5-6 (maj – czerwiec 1938), s. 75.

⁸² Por. *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)2 (luty 1938), s. 31-32; *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)3 (marzec 1938), s. 48.

⁸³ Por. *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)1 (styczeń 1938), s. 16; *Odpowiedzi redakcji*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)5-6 (maj – czerwiec), s. 84.

⁸⁴ Por. *Co pisze młodzież*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 10(1937)2 (grudzień 1937), s. 29; *Odpowiedzi redakcji*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)4 (kwiecień 1938), s. 64.

⁸⁵ Por. *Odpowiedzi redakcji*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)5-6 (maj – czerwiec 1938), s. 84.

⁸⁶ Por. *Odpowiedzi redakcji*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 1(1937)2 (grudzień 1937), s. 30-31.

⁸⁷ Por. *Odpowiedzi redakcji*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)5-6 (maj – czerwiec 1938), s. 84.

⁸⁸ Por. *Odpowiedzi redakcji*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)4 (kwiecień 1938), s. 64; *Odpowiedzi redakcji*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)5-6 (maj – czerwiec 1938), s. 84.

⁸⁹ Członkinie tego kółka opiekowały się zwierzętami, które źle traktowano (bito), dokarmiały ptaki i budowały dla nich karmniki. W Dniu Opieki nad Zwierzętami zorganizowały konkurs na najlepsze wypracowania na temat „Który ze swoich uczynków względem zwierząt uważam za najlepszy?”. Por. *Co pisze młodzież. Protokół I z zebrania Kółek Małych Przyjaciółek Zwierząt z dnia 29.09.1937 r.*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)1 (styczeń 1938), s. 15-16.

⁹⁰ Por. K. Belter (ucz. kl. IIa Gimnazjum im. St. Żeromskiego w Łodzi), *Sprawozdanie z działalności Kółka Miłośników Przyrody na terenie Gimnazjum im. St. Żeromskiego w Łodzi*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)5-6 (maj – czerwiec 1938), s. 83.

na ptaków; Władysława Szafera, *Motywy ochrony przyrody*; Adama Wodziczki, *Gatunkowa ochrona roślin w Polsce*⁹¹.

7. KĄCIK ROZRYWKOWY

Na łamach periodyku umieszczono również *Rubrykę zabawnych tekstów*⁹² oraz *Żarty* – w których publikowano krótkie teksty⁹³, zabawne tekściki o problematyce przyrodniczej⁹⁴, rysunki zwierząt⁹⁵ i zagadki⁹⁶, pełniące funkcję ludyczną. Zachęcano dzieci do malowania tuszem rysunków o tematyce przyrodniczej⁹⁷ oraz przerysowywania wizerunków zwierząt⁹⁸. W *Kąciku rozrywkowym* umieszczono hieroglifowy arytmograf dla przyjaciół przyrody, którego autorem jest Hugon Weick⁹⁹. Opublikowano również bajkę o tematyce przyrodniczej, pierwotnych drzewostanach (dęby, klony, grady)¹⁰⁰ oraz wyjątek z powieści przygodowej dla dzieci¹⁰¹. Poza tym, informowano czytelników o przesadach przyrodniczych w wiekach minionych

8. ZAKOŃCZENIE

Na podstawie analizy źródłowej (kryterium problemowe) można stwierdzić, że miesięcznik „Młody Przyjaciel Zwierząt i Kółko Przyrodnicze” w okresie Drugiej Rzeczypospolitej pełnił funkcję kształcącą w procesie wychowania ekologicznego uczniów szkół powszechnych, czego wyrazem są artykuły dla dzieci o relacjach organizmów żywych w ich siedlisku życia oraz znaczeniu przyrody nieożywionej dla flory i fauny. Omawiany periodyk pełnił również funkcję wychowawczą, uwarżliwiając czytelników na postawy ekologicznej troski wobec zwierząt – zarówno rzadkich, które należy ochraniać przed wyginieciem,

⁹¹ Por. *Młody Przyjaciel Zwierząt i Kółko Przyrodnicze* 3(1939)2-3 (luty – marzec 1939), s. 33; *Młody Przyjaciel Zwierząt i Kółko Przyrodnicze* 3(1939)4-5 (kwiecień – maj 1939), s. 49; *Młody Przyjaciel Zwierząt i Kółko Przyrodnicze* 3(1939)6 (czerwiec 1939), s. 69.

⁹² Por. *Młody Przyjaciel Zwierząt* 1(1937)2 (grudzień 1937), s. 28; *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)1 (styczeń 1938), s. 14.

⁹³ Por. *Żarty*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)4 (kwiecień 1938), s. 63; *Żarty*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 3(1939)1 (styczeń 1939), s. 15.

⁹⁴ Por. *Żarty*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)7 (październik – listopad 1938), s. 103.

⁹⁵ Por. *Żarty*, *Młody Przyjaciel Zwierząt i Kółko Przyrodnicze* 3(1939)2-3 (luty – marzec 1939), s. 29.

⁹⁶ Por. *Kącik rozrywki*, *Młody Przyjaciel Zwierząt i Kółko Przyrodnicze* 3(1939)2-3 (luty – marzec 1939), s. 32.

⁹⁷ Por. *Malujemy tuszem*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)4 (kwiecień 1938), s. 61.

⁹⁸ Por. *Kącik rozrywkowy*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)5-6 (maj – czerwiec), s. 78.

⁹⁹ *Kącik rozrywkowy*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)7 (październik – listopad 1938), s. 102.

¹⁰⁰ Por. *Leśna bajka*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)3 (marzec 1938), s. 37-38.

¹⁰¹H. Jarmolińska, *Napad tura*, *Młody Przyjaciel Zwierząt* 2(1938)5-6 (maj – czerwiec), s. 80-81.

jak i zwierząt chorych, bezdomnych, głodnych, którymi trzeba się opiekować, dokarmiać zimą, budować karmniki, przyjaźnić się z nimi (opowiadania, konkursy i twórczość poetycka dla dzieci). Miesięcznik pełnił także funkcję ludyczną, czego wyrazem są zwłaszcza zabawne teksty przyrodnicze dla dzieci.

Należy podkreślić, że ogromną rolę edukacyjną pełniła korespondencja z dziećmi, dzięki której redaktorzy otrzymywali opowiadania przyrodnicze, napisane przez uczniów szkół powszechnych o ich przyjaźni ze zwierzętami i czynnych postawach ekologicznych, również w ramach działalności dzieci w Kółkach Młodych Przyjaciół Zwierząt, Kółkach Małych Przyjaciółek Zwierząt, działających w szkołach powszechnych w Drugiej Rzeczypospolitej. Było to zgodne z celami edukacji ekologicznej, określonymi przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, zwłaszcza po wprowadzeniu reform oświatowych w 1932 roku. Poza tym, na podstawie przeprowadzonych badań naukowych, stwierdzono, że wychowanie ekologiczne dzieci na łamach „Młodego Przyjaciela Zwierząt i Kółka Przyrodniczego” w Drugiej Rzeczypospolitej stanowi dziedzictwo kultury narodowej i wpisuje się w antecedencję edukacji ekologicznej w Polsce¹⁰², realizowanej w ogólnej tendencji kultury ponowoczesnej, szczególnie po wprowadzeniu reformy systemu oświaty w 1999 roku. Jest więc również wartością aplikacyjną dla edukacji ekologicznej w III Rzeczypospolitej¹⁰³, nie tylko w zakresie treści kształcenia, ale również w obszarze organizacyjnych form procesu dydaktyczno-wychowawczego, metod kształcenia, metod wychowania, środków dydaktycznych. Tym bardziej, że dziedzictwo kultury zalecają wykorzystywać w procesie kształcenia również współautorzy międzynarodowych raportów oświatowych¹⁰⁴ – także w celu poszanowania życia i środowiska przyrodniczego¹⁰⁵, którego człowiek stanowi integralną część.

¹⁰² Proces dydaktyczno-wychowawczy w zakresie edukacji ekologicznej w Drugiej Rzeczypospolitej wyjaśniono w książce: E. Wolter, *Edukacja ekologiczna w Drugiej Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2013.

¹⁰³ Por. *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych – Załącznik 2*, <men.gov.pl/images/stories/pdf/Reforma/1c.pdf>, (data dostępu: 16.09.2013).

¹⁰⁴ Por. *Biała księga kształcenia i doskonalenia. Nauczanie i uczenie się na drodze do uczącego się społeczeństwa*, tłum. K. Pachniak, R. Piotrowski, Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP, Warszawa 1997, s. 78.

¹⁰⁵ Por. *Edukacja – jest w niej ukryty skarb. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do Spraw Edukacji dla XXI wieku*, tłum. W. Rabczuk, red. J. Delors, Stowarzyszenie Oświatowców Polskich Wydawnictwa UNESCO, Warszawa 1998, s. 11.

THE QUESTION OF UPBRINGING COVERED
IN „MŁODY PRZYJACIEL ZWIERZĄT I KÓŁKO PRZYRODNICZE”
[„A YOUNG FRIEND OF ANIMALS AND THE NATURAL
SCIENCE SOCIETY”]
IN THE SECOND POLISH REPUBLIC

Summary

The article is structured according to the following issues (it applies a problem criterion): articles and tales for children, protection of species and animal welfare, nature in poetry, competitions for children, correspondence with children, popularization of artworks representing nature conservancy, entertainment column. The field of the research covers the period between 1937 and 1939. The scientific research is based on printed sources: Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego [Official Journal of the Ministry for Religious Faith and Public Enlightenment] (for the years 1937-1939) and a periodical “Młody Przyjaciel Zwierząt i Kółko Przyrodnicze”, which was published in the Second Polish Republic in the period of 1937-1939.

Keywords: history of education, the Second Polish Republic (1918 – 1939), ecological upbringing, ecological attitudes, “Młody Przyjaciel Zwierząt”/”Młody Przyjaciel Zwierząt i Kółko-Przyrodnicze” (1937-1939)

Nota o Autorze: dr Edyta Wolter, pedagog – historyk edukacji, adiunkt w Katedrze Pedagogiki Społecznej i Pedagogiki Pracy na Wydziale Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Zainteresowania naukowe, główne kierunki badań: kulturowe uwarunkowania edukacji ekologicznej w Polsce w zakresie ewolucji postaw ideacyjnych wobec środowiska społeczno-przyrodniczego, pedagogiczne aspekty równoważenia rozwoju w środowisku społeczno-przyrodniczym, pedagogiczne implikacje ekologii człowieka, pedagogika ekologiczna, edukacja ekologiczna w Drugiej Rzeczypospolitej.

Słowa kluczowe: historia edukacji, Druga Rzeczypospolita (1918-1939), wychowanie ekologiczne dzieci, postawy ekologiczne, „Młody Przyjaciel Zwierząt”/„Młody Przyjaciel Zwierząt i Kółko Przyrodnicze” (1937-1939)